

Prilozi životopisu Zore Vuksan-Barlović

UDK 792.2:305-055.2

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Marina Božić

Muzej Đakovštine Đakovo

Članak donosi životopis prve hrvatske redateljice Zore Vuksan-Barlović s naglaskom na njezino podrijetlo (roditelje), obiteljske prilike, mjesto stanovanja i školovanje u Đakovu.

Izdvojit će i naglasiti mladenačke afinitete koji do izražaja dolaze tijekom školovanja u Đakovu i Zagrebu. Udaja u mladim danima, bolest muža te rođenje djeteta utjecat će na daljnji umjetnički razvoj. Nakon 1910. godine kreće usavršavanje izvan domovine, zatim vrlo intenzivan glumački i redateljski rad. Ističe se dugogodišnja želja za radom u zagrebačkom HNK-u da bi se naposljetku vratila u Osijek. Život i rad u Osijeku afirmirat će Zoru Vuksan-Barlović kao plodnu glumicu i redateljicu. Krhko zdravlje stajat će joj nerijetko na putu profesionalnog razvoja da bi joj u 50. godini života iscrpljenost i *angina septica* uzele život.

Ključne riječi: Zora Vuksan-Barlović, školovanje, kazalište, prva redateljica.

Suvremena hrvatska teatrologija smatra Zoru Vuksan-Barlović prvom profesionalnom hrvatskom redateljicom na temelju njezina stvaralačkog puta na kojem je prihvaćala različite poticaje i domašaje, pokušavši ih prenijeti i usaditi u vlastitu sredinu.¹

1 Antonija BOGNER-ŠABAN, „Zora Vuksan-Barlović, redateljske i glumačke inovacije” u *Povrat u nepovrat*, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001., 209.

S obzirom na to da do sada imamo vrlo malo radova napisanih o samome životu Zore Vuksan-Barlović, a koja je očito zadužila svojom kulturnom djelatnošću ne samo mjesta u kojima je živjela i djelovala nego i šire, ovaj će rad pokušati osvijetliti njezin životni put i podrijetlo.

Roditelji

Otac Stjepan (nadimci: Stipo, Pišta) Barlović (Đakovo, 1852. – Graz, 1928.) više je desetljeća bio istaknuta osoba đakovačkog društveno-političkog života: bio je veleposjednik, političar, član Narodne stranke, dugogodišnji zapovjednik i predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva, načelnik trgovišta Đakovo za vrijeme Prvog svjetskog rata.

Slika 1. Stjepan Barlović, Zorin otac.²

Majka Anđela (Angjela), rođena Oblak (1864.)³ kći je bankara Aleksandra Oblaka. Nakon Prvog svjetskog rata odlaze u Austriju gdje će živjeti do kraja

2 Fotografija se čuva u Muzeju Đakovštine.

3 Pretražujući ispitna izvješća u Arhivu Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu naišla sam na Izvještaj djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica koncem školske godine 1882./83., u kojem se u učiteljskom zboru kao učiteljica za hrvatski jezik, poviest, zemljopis, krasopis i tjelovježbu navodi gdčna. Angjelka Oblak te se u stupcu Opazka navodi da je u drugom semestru ostavila školu.

života. Obitelj Stjepana Barlovića imala je troje djece: kćeri Zoru (Zorica, Aurora) i Mariju (Mara) te sina Stjepana. Matična knjiga vjenčanih bilježi da su se Zorini roditelji vjenčali 13. svibnja 1883. godine. Na isti dan vjenčale su se obje sestre Oblak, Anđela i Ljubica, a kao svjedok na vjenčanju Zorinih roditelja naveden je Mirko Hrvat (Zagreb, 1826. – Đakovo, 1893.), odvjetnik, političar, narodnjak, zastupnik trgovišta Đakovo, predsjednik Hrvatskog sabora 1884. U grobnicu Mirka Hrvata u Đakovu bit će pokopana i Zora. Zorin stariji brat Stjepan rođen je 3. kolovoza 1884., a mlađa sestra Marija (kršteno Josipa) 18. ožujka 1887.⁴

Đakovo

Iako je veći dio svojega života provela u Zagrebu i Osijeku, rođena je te stekla osnovnoškolsko obrazovanje u Đakovu. Neki izvori, a među njima čak i ona sama pogrešno navode godinu rođenja 1887.⁵, dok matična knjiga rođenih te školska ispitna izvješća djevojačke škole u Đakovu bilježe da je Barlović Zora rođena 11. veljače 1886. u domovini Slavoniji, rodnom mjestu Djakovo.⁶

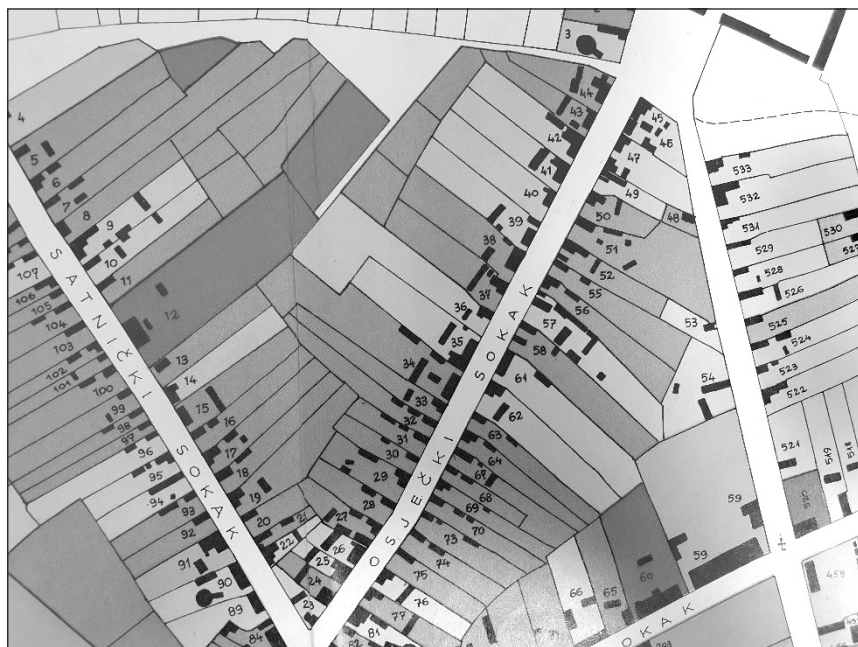
Kao opći se podatci u Izpitnome izvješću iz 1896./7. I. razreda ženskog liceja više pučke djevojačke škole u Đakovu navodi ime oca Stjepana, veleposjednika i mjesnog školskog nadzornika⁷, zatim da je učenica rimokatoličke vjeroispovijesti te da žive u Kasarničkoj ulici broj 341. Kasarnička je ulica znana još u povijesti Đakova i kao Osječki sokak, zatim Ulica Khuena Héderváryja, a danas Ulica bana Josipa Jelačića. Prema planu Mirka Markovića, koji se nalazi u *Zborniku Đakovštine* 1., kuća se nalazi na rednom broju 38.

4 Podatci iz Državnog arhiva u Osijeku iz Matične knjige krštenih; u Opazki se navodi za sestru Mariju da je umrla u Zagrebu dana 15. IX. 1959.

5 Zora VUKSAN-BARLOVIĆ, „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923., 47–48. S obzirom na to da joj je mlađa sestra Marija rođena 18. ožujka 1887., očito je da se pogreška oko godine Zorina rođenja perpetuirano ponavljala.

6 Izpitno izvješće I. razreda ženskog liceja više pučke djevojačke škole u Đakovu za I. i II. póljeće školske godine 1896./7., čuva se u Arhivu Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu.

7 Izpitno izvješće I. razreda ženskog liceja više pučke djevojačke škole u Đakovu za I. i II. póljeće školske godine 1898./9., čuva se u Arhivu Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu.

Slika 2. Isječak iz plana Đakova 1863. godine.

Zora je u Đakovu 1892./1893. školske godine upisala prvi razred Niže pučke djevojačke škole. U ispitnome izvješću za navedenu školsku godinu stoji da je taj razred završila s odlikom. Sljedeću školsku godinu Nižu pučku školu upisuje i Zorina sestra Mara. Za obje se navodi da su te godine sestre i *učenice glasbe* te su im objema imena u izvješću otisnuta krupnijim slovima, što znači da su obje odlikovane i nagrađene. Zora je i treći razred završila s odlikom (šk. god. 1894./95.), a razrednica joj je bila Gabrijela Tišov, sestra poznatoga hrvatskog slikara Ivana Tišova. Obje su sestre uspješno završile četiri razreda Niže pučke škole u Đakovu te su obje krenule i u Višu, ali je, barem u Đakovu, nisu završile. Školske godine 1896./1897. Zora upisuje Višu djevojačku školu 1. razred, odnosno prvi razred liceja, te paralelno i dalje uči glasovir.

Zanimljivo je da Zore nema u popisu učenica u ispitnom izvješću školske godine 1897./98. kada je trebala pohađati 6. razred, ali nalazi se spomenuta u izvješću na popisu za učenje francuskog jezika i glasovira da bi sljedeću školsku godinu (1898./99.) obje sestre upisale 6. razred Više pučke djevojačke škole, s tim da Zora završava 6. razred, a Mara ne. Nigdje se u izvješćima ne

navodi razlog Zorina izostanka s nastave školske godine 1897./98., kao što se ne navodi ni razlog Marina izostanka u drugom polugodištu 6. razreda. To je ujedno i posljednja školska godina u izvješćima u kojima se spominju sestre Barlović. Također se spominje da i tu školsku godinu obje pohađaju sate francuskoga jezika i glasovir.

Dakle, Zora je bila uzorna učenica koja je s lakoćom savladala nastavno gradivo paralelno pohađajući sate francuskoga jezika i glasovira, o čemu svjedoče ispitna izvješća Niže i Više pučke djevojačke škole u Đakovu.⁸

Slika 3. Dopisnica sa slikom Kasarničke ulice.⁹

Školovanje u Zagrebu

Nakon završene osnovne škole u Đakovu (VI. razred Više pučke djevojačke škole u Đakovu, školska godina 1898./99.), daljnje školovanje nastavlja u Zagrebu gdje je pohađala Ženski licej, zapravo elitnu (srednju)

8 Podatci se nalaze u Arhivu Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu.

9 Skenirana dopisnica u vlasništvu je gospodina Željka Lekšića.

školu namijenjenu predstavnicama viših građanskih slojeva¹⁰, osnovan 1892. godine, a 1896. preseljen na Gornji grad na adresu Grič 3.

Zora je u Zagrebu istodobno pohađala Ženski licej i Hrvatski glazbeni zavod.

Školske godine 1899./1900. Zora je na popisu učenica koje se prvi put te godine upisuju u I. Žensku realnu gimnaziju, odnosno Ženski licej. Upisala se u treći razred. Te je iste školske godine i njezina sestra Mara također upisala Licej, ali drugi razred.¹¹ U Liceju će Zora steći životna poznanstva, upravo je tu upoznala svoju dugogodišnju prijateljicu Zoe groficu Borelli iz Zadra. Iz glavnoga imenika saznajemo da je Zora dok je pohađala Licej u Zagrebu živjela u Bogovićevoj ulici 6 te da su obje sestre plaćale školarinu. Zora je školske godine 1902./1903. prestala pohađati Licej. U bilješkama samo stoji napomena „izostala početkom prvog polugodišta”.¹²

Prva dva razreda (školske godine 1900./1901., 1901./1902.) Hrvatskog glazbenog zavoda Zora je vanjska učenica, dok je školske godine 1902./1903. godine postala redovita učenica uz plaćanje. U Glazbenom zavodu pohađa Niži tečaj glasovira.¹³ Dakle, glavni joj je predmet bio Glasovir, a pokraj Glasovira slušala je još i Solo pjevanje, Zborno pjevanje i Mimiku. Prvo polugodište trećeg razreda nižega tečaja glasovira, unatoč tome što je bila vrlo marljiva i uzorna ponašanja, počela je izostajati s nastave da bi na kraju ostala neispitana. U opaskama stoji: „Na dopustu od 2/X – 16/X. Upisana za redovite 17. rujna 1902. Bolesna od 16/X – 29/XI. Svjedočbe nije doniela niti izpričnice. Mjeseca veljače otišla kući u Đakovo navodno bolesti radi. Dopust nije molila. Počela opet dolaziti u školu početkom ožujka 1903. Svoj izostanak u veljači nije opravdala. Radi neurednog polaska prozvana 13/III 1903. u pisarnicu na odgovornost. Sestra Mara izjavila toga dana da Zora leži bolesna.” I na kraju stoji bilješka: „Pošto učenica nije zadovoljila propisanim zahtjevom, ne može prijeći u dalji razred. U Zagrebu, dne. 22. lipnja 1903.”¹⁴

10 Ida OGRAJŠEK GORENJAK, „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu”, *Povijest u nastavi*, Vol. IV No. 8 (2), 2006., str. 147–176.

11 Podatci iz Državnog arhiva u Zagrebu, HR-DAZG-114, I. Ženska realna gimnazija, Zapisnici sjednica Nastavničkog zbora 1899. – 1930.

12 Podatci iz Državnog arhiva u Zagrebu, HR-DAZG-114, I. Ženska realna gimnazija 54, Glavni katalog, Školska godina 1902./3.

13 Antonija BOGNER-ŠABAN, „Zora Vuksan-Barlović, redateljske i glumačke inovacije”, *Povrat u nepovrat*, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001., 209.

14 Podatci iz Hrvatskog glazbenog zavoda.

Sama Zora u „Autobiografiji” kaže da je u Zagrebu živeći s majkom polazila Ženski licej i Glazbeni zavod, a da se iz II. liceja kao kćerka narodnog zastupnika Barlovića udala za kr. kot. (kraljevskog kotarskog, op. a.) predstojnika Vuksana u Đakovu¹⁵ 1903. godine. Nakon Zorine udaje „otkupila je Barlovićeve kuću komanda đakovačke žandarmerije. Kao žandarmerijska stanica služila je ta kuća i za bivše Jugoslavije.”¹⁶ Prema Matici vjenčanih Župe Đakovo za razdoblje od 1901. do 1930. godine, koja se čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu, 1903. godine pod rednim brojem 75. zabilježeno je da su se 5. studenoga vjenčali Matija Vuksan, kr. kotarski predstojnik, rođen u Petrinji 1. veljače 1867. godine, rimokatolik, onda živući u Đakovu, sin Josipa Vuksana, opančara, i pokojne Marije Stipić i Zora Barlović iz Đakova, rođena 11. veljače 1886. godine, rimokatolkinja, kći Stjepana Barlovića, veleposjednika, i Angjele Oblak. Kumovi na vjenčanju bili su Zvonimir Žepić, kr. podžupan u Osieku, i dr. Ante Švarcmayer, odvjetnik i načelnik Djakova. Svećenik na vjenčanju bio je dr. Angjelko Voršak, posvećeni biskup zenopoljski i glavni biskupov namjesnik.

Ida Ograjšek Gorenjak u svojem članku „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu” navodi da razlozi zbog kojih su učenice u tolikoj mjeri napuštale zavod nisu sustavno navođeni. Prema poznatim podacima, uzroci odustajanja bili su zdravstveni problemi, negativne ocjene ili neprihvatljivo ponašanje. Znakovito je da se najviše odustajalo od daljnjeg školovanja nakon četvrtog razreda, koji je u biti predstavljao dotadašnju granicu ženskog obrazovanja. Ovo upućuje na to da se dio učenica u Licej upisao kao u višu djevojačku školu bez namjere iskorištavanja njegova punog profila.¹⁷

Dakle, na Zorino odustajanje od školovanja u VI. razredu Liceja zasigurno je utjecala odluka o udaji, iako je nejasno zašto nije školsku godinu 1902./1903. završila. Možda je uistinu, po riječima sestre Mare, imala zdravstvenih problema.

15 Zora VUKSAN-BARLOVIĆ, „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923., 47–48.

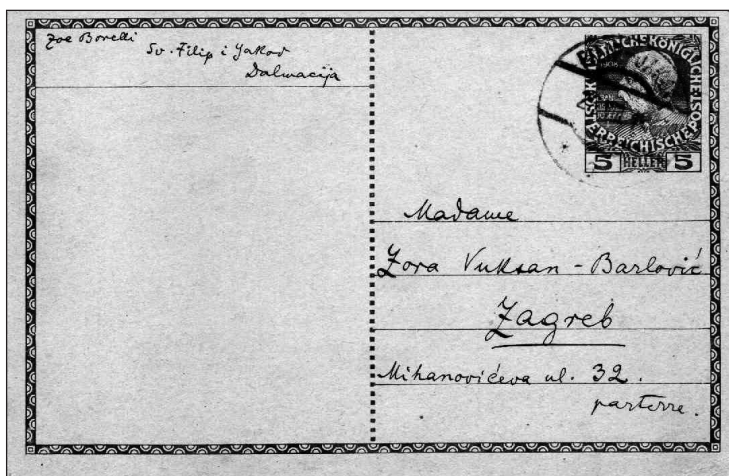
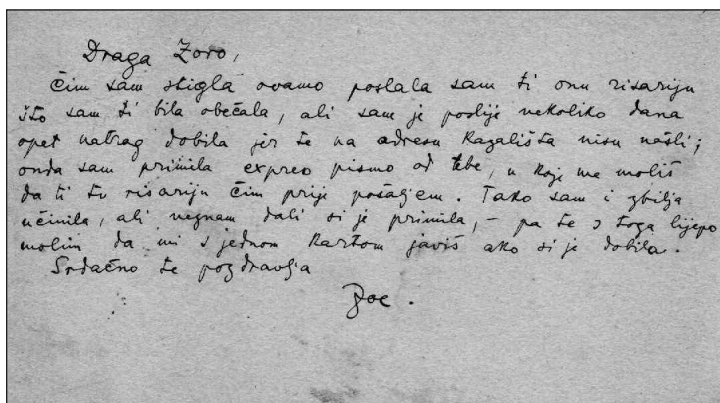
16 Mirko MARKOVIĆ, „Đakovo i Đakovština”, *Zbornik Đakovštine* br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III., Zagreb, 1976., str. 199.

17 Ida OGRAJŠEK GORENJAK, „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu”, *Povijest u nastavi*, Vol. IV No. 8 (2), 2006., 147–176.

Glazbenu školu u Zagrebu istodobno pohađa i Zorina sestra Mara (Marija) te stariji brat Stjepan.¹⁸

Ulaganje u školovanje djece, kao i navedeni svjedoci vjenčanja roditelja Barlović i Zore, svjedoče o tome da je obitelj Barlović bila financijski situirana te da je uživala određeni ugled u đakovačkome društvu.

Kao mjesta stanovanja u Zagrebu pojavljuje se nekoliko adresa. I nakon prestanka pohađanja Liceja i Glazbenog zavoda Zora će se vraćati u Zagreb, što zbog privatnih obiteljskih razloga, što zbog posla. Jedna česta zagrebačka adresa koja se javlja na nizu dopisnica je Mihanovićeve ulica 32.

Slika 4. Dopisnica prijateljice grofice Borelli.

18 Podatci Hrvatskog glazbenog zavoda.

Obiteljski život

Prvi brak Zore Vuksan-Barlović kratko je trajao.

Jedna mala kartica koju je Zora uputila Matiji Vuksanu prije udaje te jedna dopisnica Matije Vuksana Zori nakon vjenčanja svjedoče o uzajamnom poštovanju tada budućih supružnika.

Ljubljani povučice!
 Da ti spuštem Barbo
 nam se obradovale
 kad dvojicu listićem
 svim lijepljenim klišetom
 na neki to pravougaon
 rešetku, koje se nalazi
 u svim mame ni uz
 daleka slično bilo.
 i pudes, da si mi sve
 na svijetu, da si moje
 mace.

Dobre več sutra u
 svine - zelim ti
 zgodnu vjenicu i
 zgodnu posao pod
 presjedavauja.
 Već u napred se
 veselim na nedjelju
 da ću te vidjeti, al
 ne moje svi klišet
 i moje sree vijetel
 te vidi. Moji te svi
 lijepljen pozdravljaju, a
 najpave se vijetel
 moja Zora

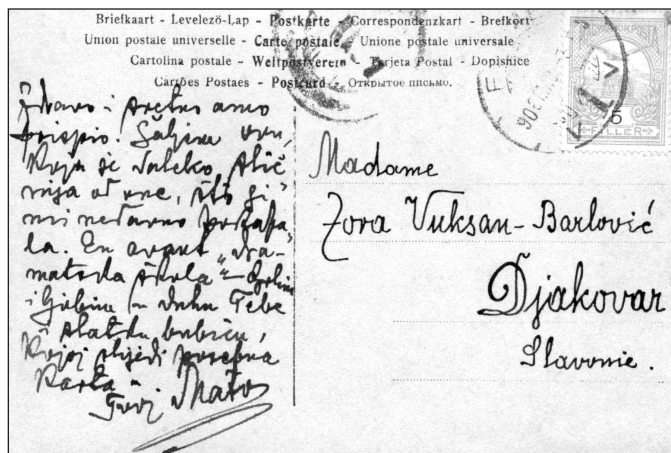
Slika 5. Pismo upućeno Matiji Vuksanu.¹⁹

Godinu dana nakon vjenčanja rodila se kći Matije Vuksana i Zore Vuksan-Barlović. Tako Matica krštenih Župe Đakovo za razdoblje od 1892. do 1906. godine bilježi pod rednim brojem 300: Dana 13. studenog 1904. godine je rođena, a 19. studenoga 1904. godine krštena Marija Angjela Nevenka, zakonita kći Matije Vuksana, kr. kotarskog predstojnika, i Zore Barlović. Bili

¹⁹ Pismo i dopisnica u vlasništvu su Valentina Markovića.

su rimokatolici, živjeli u Đakovu (nema navedenog broja). Kuma na krštenju bila je Mara Barlović, kći Stjepana Barlovića, veleposjednika i saborskog poslanika, rimokatolkinja. Krstio ju je Milko Cepelić, vicearhiđakon i župnik. U Opasci stoji: vjenčana u Osieku 1924. sa Vincens (nećitko).²⁰

Nažalost, brak nije dugo potrajao. Matija (Mato) Vuksan umro je 29. siječnja 1910. godine u Zagrebu, gdje je i pokopan.

Slika 6. Dopisnica upućena Zori Vuksan-Barlović.

Prvi kazališni koraci

Prvom se ulogom Zore Vuksan-Barlović može smatrati izvedba Hartlebenova komada „Zahtjevi morala”²¹ 1905. godine. Prethodio joj je

- 20 Nevenka Vincens udala se za pravnika Josipa Vincensa. Godine 1927. promijenit će prezime u Milivojević (djevojačko prezime Josipove majke). Nevenka Milivojević umrla je 22. studenog 1979. u Zagrebu, Jabukovac 20. Podatci iz Matičnog ureda u Osijeku.
- 21 Hartleben, Otto Erich, njemački književnik (Clausthal, Harz, 3. VI. 1864 – Salò na jezeru Garda, Italija, 11. II. 1905). Član berlinskih modernista i naturalističke boheme. U pjesništvu njegovao čistoću oblika, kao protivnost građanskim estetskim i društvenim kanonima. Novele iz zbirke *Pripovijest o otrgnutom pucetu* (*Die Geschichte vom abgerissenen Knopfe*, 1893) prikazuju sukobe između različitih društvenih slojeva. Drame *Hanna Jagert* (1893), *Čudoredni zahtjev* (*Die sittliche Forderung*, 1897) te vrlo uspješna *Pokladni ponedjeljak* (*Rosenmontag*, 1900) prikazuju tipove dekadentnoga građanskoga morala, uz već znakoviti satiričko-humoristički odmak modernističkoga izraza. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 13. 7. 2023.).

poziv dr. Saše Isakovića, ugledne osobe iz osječkog političkog i javnog života, kojemu se Zora odazvala, a s ciljem obilježavanja 50. obljetnice Katoličkog gospojinskog dobrotvornog društva u Osijeku.

Zora je u početku osjećala glumački, a zatim i redateljski poziv kojeg je nadvladao osjećaj ljubavi i dužnosti prema bolesnome mužu i malom djetetu „i tako nije otišla k pozorištu”²² sve do 1910. godine kada se ponovno javlja na kazališnim daskama, točnije 15. lipnja, te debitira u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu kao Julija u Shakespeareovoj tragediji.²³

Javila se Zora u zagrebačkom HNK-u s još tri uloge (u Molnarovu „Gjavlu”, Hauptmannovu „Utopljenom zvonu” i Kassowitz-Cvijičevoj „Krasuljici”). A javlja se i člancima u *Hrvatskom pokretu* u kojima iznosi dojmove o bečkome kazalištu.

Krajem 1910. godine posjetila je i sestričnu Urpani u Beču, gdje kratko boravi iskoristivši vrijeme za upoznavanje s bečkim kazališnim strujanjima.

Slika 7. Dopisnica upućena Zori u Beč.

22 Zora VUKSAN-BARLOVIĆ, „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923., 47–48.

23 Isto.

Zorin cilj, odnosno želja, bilo je mjesto u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, ali joj je 1911. godine intendant Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku ponudio mjesto. I tako je sezonu 1911./12. postala redovan član osječkog kazališta, pod upravom intendanta Nikole Fallera.

Sama svjedoči u „Autobiografiji” da je u toj sezoni imala 90 nastupa u dvadeset tri²⁴ uloge. Prva joj je osječka uloga bila uloga Jelene Vargili u drami Enrica Annibalea Buttija „Lov za uživanje”.²⁵

Razvijanje, usavršavanje i nadanje

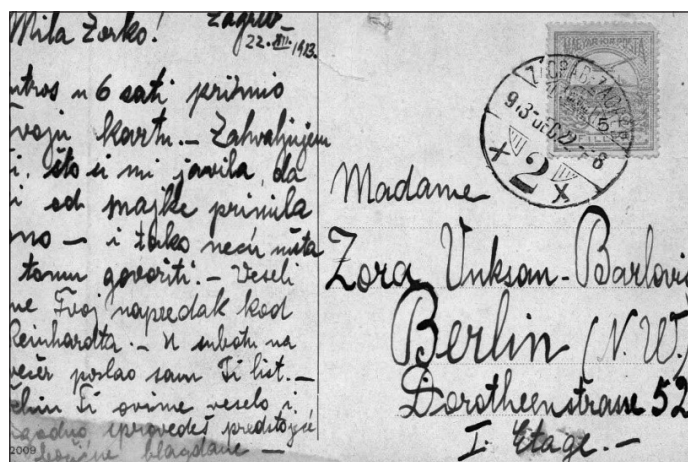
Godine 1912. odlazi Zora na dvogodišnje usavršavanje promatrati rad svih kazališta.²⁶ Prvu je godinu provela u Beču. U Beču je surađivala s glumicom Ellen Neustädter-Geyer, suprugom ravnatelja *Neue Wiener Bühne*. Zatim odlazi u Berlin gdje prati rad režisera Maxa Reinhardta²⁷.

24 Antonija BOGNER-ŠABAN u „Zora Vuksan-Barlović, prva hrvatska redateljica i glumica u svom vremenu i prostoru”, *Krležini dani u Osijeku 1997.*, Prva knjiga, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek, 1999., 213., u Prilogu I. navodi 22 uloge Zore Vuksan-Barlović u sezoni 1911./1912.

25 Antonija BOGNER-ŠABAN, „Zora Vuksan-Barlović, redateljske i glumačke inovacije”, *Povrat u nepovrat*, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001., 215.

26 Zora VUKSAN-BARLOVIĆ, „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923. str. 47–48.

27 Reinhardt, Max (pravo ime Maximilian Goldman), austrijsko-njemački kazališni redatelj (Baden kraj Beča, 9. IX. 1873 – New York, 30. X. 1943). Karijeru započeo 1893. kao glumac u Salzburgu, a 1894. na poziv O. Brahma otišao je u Deutsches Theater u Berlin. Ondje je 1902. osnovao Kleines Theater te izvodio djela A. Strindberga, O. Wildea, M. Gorkoga i F. Wedekinda. God. 1905–20. i 1924–32. vodio je Deutsches Theater; u međuvremenu režirao u Beču, osnovao Svečane igre u Salzburgu (1920) te gostovao u Velikoj Britaniji. Nakon dolaska nacista na vlast emigrirao je u SAD (New York, Hollywood). Kao redatelj pridonio je modernističkoj preobrazbi scenske umjetnosti; oživio je iskonske kazališne vrjednote, unoseći u svoje postave dinamiku i fantaziju. Primjenjivao je scenske efekte i tehničke inovacije (rotacijska pozornica, rasvjeta), služio se masama komparserije, glazbom i blještavom opremom. Ostvario je, među ostalim, postave djela W. Shakespearea, Molièrea, J. W. Goethea, F. Schillera, H. von Kleista i G. Büchnera. U stilu velikih spektakla postavio je Sofoklova *Kralja Edipa* u cirkusu Schumann u Beču (1910) i Hofmannsthalova *Jedermann*a pred katedralom u Salzburgu (1920). Uspjehe svojih realizacija zahvaljuje i suradnji izvanrednih glumaca (M. Pallenberg, E. Jannings, W. Kraus, P. Wegener, A. Bassermann, A. Moissi, T. Durieux, članovi obitelji Thimig) i suvremenih scenografa (E. Orlik, E. Stern, Emil Preetorius, Alfred Roller). Značajan je i njegov doprinos filmu, osobito osvjetljenjem i stilom glume na struje u njemačkom filmu 1920-ih. U njegovoj trupi djelovali su mnogi istaknuti njemački filmaši iz tog razdoblja, npr. redatelji F. W. Murnau, E. Lubitsch, P. Leni. U Njemačkoj je između 1908. i 1913. režirao četiri filma, a u Hollywoodu je 1935. za film adaptirao (koredatelj W. Dieterle) svoju predstavu

Slika 8. Dopisnica brata Stjepana Vuksana.²⁸

Zahvaljujući bratovoj čestitki iz Zagreba pred Božić 22. 12. 1913. godine saznaje se Zorina adresa u Berlinu: Dorotheenstrasse 52, I. etage, Berlin. U potpisu s druge strane stoji „Tvoj bajo Stjeošā” te „Rukoljub od Ive”.

Na Zorin profesionalni razvoj velik će utjecaj imati upravo Reinhardt, o čemu svjedoči i pismo upućeno Vladimiru Treščecu-Branjskom,²⁹ poslano iz Pariza u lipnju 1914.³⁰ Pismo svjedoči o Zorinu vrlo ležernom odnosu prema tadašnjem intendantu HNK u Zagrebu, svjedoči o poznanstvu Zorina oca Stjepana Barlovića s Treščecom-Branjskim te da je otac također pokušao

Shakespeareova *Sna ivanjske noći* (*Midsummer Night's Dream*) iz kazališta u Los Angelesu. Reinhardt, Max. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 14. 7. 2023.).

- 28 Dopisnica je u vlasništvu Valentina Markovića.
- 29 Treščec-Branjski, Vladimir, hrvatski književnik i kazališni djelatnik (Topusko, 23. V. 1870. – Dubrovnik, 2. VII. 1932.). Pravo studirao u Zagrebu i Beču. God. 1895. stupio u državnu službu u Bosni, gdje je ostao do 1907., kada je prešao u Zemaljsku vladu u Zagrebu; 1914. postao je veliki župan Zagrebačke županije. Dva je puta bio intendant zagrebačkoga HNK-a (1909–17. i 1927–29), gdje je treći put uspostavio stalnu Operu, u ansamblu koje je okupio europski poznate umjetnike (M. Strozzi-Pečić, M. Vušković); osnovao je baletnu školu i uveo službu stalnoga scenografa; dovršio kazališnu zgradu u Frankopanskoj ulici (1929). Pisao je pripovijetke, romane, članke o književnosti i kazalištu, te se bavio prevodjenjem (*Numa Roumestan* A. Daudeta, *Le Réve* É. Zole, *Cosmopolis* P. Bourgeta). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 14. 7. 2023.).
- 30 Izvor: pismo Zore Vuksan-Barlović upućeno Vladimiru Treščecu-Branjskom dio je Muzejsko-kazališne zbirke Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU-a u Zagrebu, broj 5431.

utjecati na intendanta da *vodi u evidenciji njene umjetničke ambicije*.³¹ U pismu otkriva i svoju želju da se bavi režijom: „U Berlinu mnogo sam toga iza onog, što javih vašoj Velemožnosti pregledala i proučila i neko je ko logično – da sam sve ono s nekim jačim interesom – okom intenzivnijeg pogleda na svu cjelinu – na styl – napokon i detaillée – pod težnjom neki režijski ambicija promatrala. Možda je uopće ludo, da se žena i želi baviti režijom...” te malo dalje laska i podilazi Treščecu-Branjskom da je uzme kao „prosta vojnika”.

U Parizu Zora živi uronjena u umjetnički svijet okružena umjetnicima. Druži se s prijateljicom iz Liceja, slikaricom Zoe Borelli³² i njezinom sestrom kiparicom Malvinom Borelli. Osim kazališnih predstava odlazi i na koncerte – ističe kako je bila na koncertu našega čeliste Jure Tkalčića³³. A zatim tek u drugoj polovici pisma zaključuje „Po poruci moga oca imam se javiti Vašoj Velemožnosti poradi debuta u Kolovozu ili Rujnu. (...) da se Vi sami Velemožni uz slavnu Upravu uvjerite da li sam dostojna postati članom Kr. zem. Hrv. Kazališta.”³⁴

Poslat će Zora krajem kolovoza 1914. još jedno pismo Treščecu-Branjskom s nešto drugačijom molbom. U pismu stoji: „...željna jednog intenzivnog rada – zamislila sam reformu tamo postojećeg predmeta Mimika –

31 Isto.

32 Borelli, Zoe, hrvatska slikarica (Zadar, 15. IV. 1888 – Firenca, 9. V. 1980). Učila slikarstvo u Zagrebu (B. Čikoš-Sesija, M. Cl. Crnčić), Beču i Rimu. Slikala pretežito marine (*Uvala u Sv. Filipu i Jakovu*). Za Etnografski muzej u Splitu crtala folklorne motive i dalmatinske narodne nošnje. Uspješno se bavila karikaturom (*Ministranti, Procesija, Plesačice*). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 17. 7. 2023.).

33 Tkalčić, Juro, hrvatski skladatelj i violončelist (Zagreb, 13. II. 1877 – Zagreb, 15. XII. 1957). Glazbeno se školovao u Zagrebu na školi Hrvatskoga glazbenog zavoda (I. Oertl, Josip Eisenhuth), Beču (Ferdinand Hellmesberger) i Parizu (J. Loeb, Louis Abbiate). Boravio je u inozemstvu 1895. – 1914., isprva studirajući i svirajući u različitim komornim i drugim orkestrima po europskim turnejama, često s bratom, pijanistom Ivom Tkalčićem (1875–1937). Od 1900. djelovao je u Parizu, uglavnom kao komorni čelist, ali i koncertant te profesor na Konzervatoriju u Versaillesu. God. 1914–27. djelovao je u Zagrebu kao solist, komorni glazbenik i profesor violončela na Konzervatoriju i Muzičkoj akademiji, kojoj je bio i prvi rektor (1922–23). God. 1927–41. djelovao je kao komorni glazbenik i nastavnik u Beogradu, zatim u Dubrovniku i ponovno u Zagrebu. Kao violončelist isticao se virtuoznom tehnikom i plemenitom pjevnošću tona, a osobito se istaknuo kao komorni glazbenik. Skladao je niz omanjih djela za violončelo i glasovir salonskoga karaktera, desetak solo pjesama, šest gudaćih kvarteta, glasovirski trio i kvartet, gudaći kvintet te prvi hrvatski koncert za violončelo (1922). Tkalčić je bio prvi hrvatski violončelist europskoga značaja i ugleda. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 17. 7. 2023.).

34 Izvor: pismo Zore Vuksan-Barlović upućeno Vladimiru Treščecu-Branjskom dio je Muzejsko-kazališne zbirke Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU-a u Zagrebu, broj 5431.

kao predteča velikog reorganizacionog stvaranja (reforma Glazbenog zavoda op. a.) – pa se obraćam na Vašu presvijetlost, da svojim moćnim uplivom, stručnim razumijevanjem i zagovorom podupre moju molbu na Preuzvišenog gospodina Bana – kako bi se našlo polje rada i za mene – u Zagreb srcu – pošto nije Vaša uprava našeg Kr. Hrvatskog zemaljskog Kazališta ne obvezao me za sezonu rada ni materialno, a što je više – izgleda ko neko nepriznavanje – ni moralno osigurala mogućnost daljnjeg artističkog razvoja”³⁵, da bi na kraju zaključila „Ja sam uvjeren da Vaša presvijetlost svojom pravednosti ne će dati, da me se posvema uništi i zagovarajući moju podnesenu molbu da me se imenuje stručnom učiteljicom Kr. Hrv. zem. glazbenom zavodu za tamo već postojeći predmet Mimika – omogućiti ostanak u Zagrebu, gdje me vežu tolike ljubavi za sve naše kulturne institucije prve u zemlji – i da ne ću morati salomljena – i svakako moralno potištena opet u Osijek. Nadajući se pouzdano Vašoj moćnoj protekciji i pravednom zauzimanju molim da i ovom zgodom Vaša Presvijetlost izvoli primiti izraze najodličnijeg veleštovanja i odanosti.”³⁶

Pisma neće uroditi uspješnim plodom kakvom se Zora nadala. Zaigrat će na zagrebačkim daskama 1915. godine u dvama ulogama s ne baš uspješnim kritikama te na osječkim daskama u trima ulogama, da bi u jesen 1915. godine postala članicom Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku. U to je vrijeme na čelu HNK Osijek Leon Dragutinović.

Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku

Godina 1915. godina je kada se Zora pokraj glume počinje baviti i režijom. „Prvi ženski redatelj na našem Jugu. S koliko poleta, s koliko novih reforma došla sam, a na svakom koraku koliko shvaćanja i priznanja toliko i predrasuda muških mediokriteta” komentar je na osječku okolinu u kojoj se našla.³⁷ Prva je režija bila režija Lea Felda i njegove drame „U službi domovine”, izvedena 14. listopada 1915. Od 1915. do 1925. glumila je Zora na osječkim daskama u točno 100 predstava te režirala svega dvadeset jednu.³⁸ Režirala je prvu

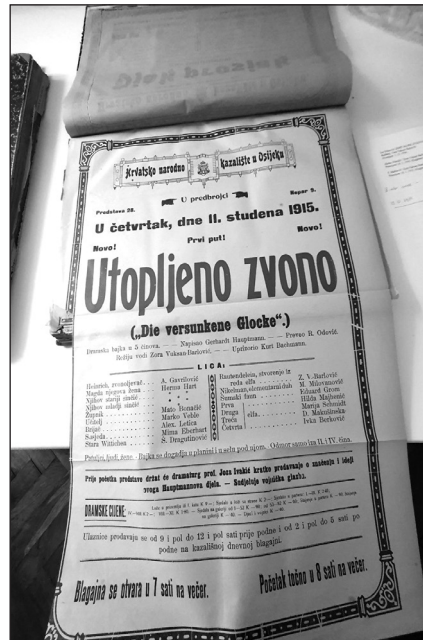
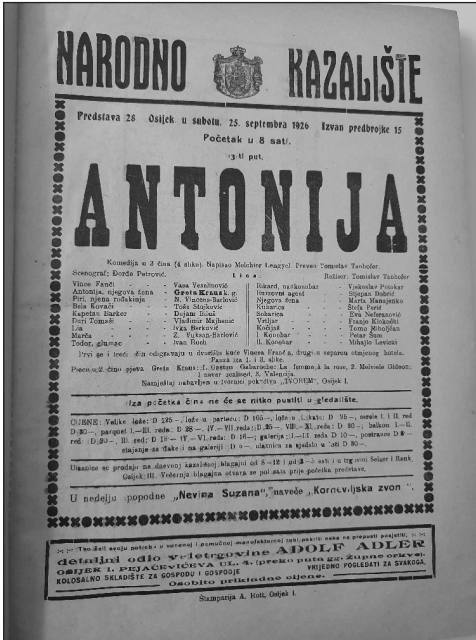
35 Izvor: pismo Zore Vuksan-Barlović upućeno Vladimiru Treščecu-Branjskom dio je Muzejsko-kazališne zbirke Odsjeka za povijest hrvatskog kazališta HAZU-a u Zagrebu, broj 2599.

36 Isto.

37 Zora VUKSAN-BARLOVIĆ, „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923., 47–48.

38 Antonija BOGNER-ŠABAN u „Zora Vuksan-Barlović, prva hrvatska redateljica i glumica u svom vremenu i prostoru”, *Krležini dani u Osijeku 1997.*, Prva knjiga, Zavod za povijest hrvatske

operu „Manon” Julesa Masseneta, izvedenu 25. studenog 1915. te 1919. prvu baletnu predstavu u HNK-u Osijek „Proletni san” E. H. Griega. Dvadesetih godina 20. stoljeća na sceni se javlja i Nevenka Vincens-Barlović, Zorina kći, te u nekim izvedbama zajedno i glume.

Slika 9. Dva plakata iz Arhive HNK u Osijeku. Prvi svjedoči o zajedničkoj glumi majke i kćeri, a drugi o režiji Zore Vuksan-Barlović.³⁹

U *Kazališnom listu*, novinama koje uređuje Tomislav Tanhofer, možemo nerijetko naići na vijesti o ozdravljenju Zore Vuksan-Barlović. Tako 12. veljače 1923. u 20. broju *Kazališnoga lista* piše: „Gđa. Zora Vuksan-Barlović oporavila se nakon dulje bolesti i opet započela svojim djelovanjem. Gđa Barlović preuzela je režiju *Mletačkog trgovca*”, zatim opet u *Kazališnom listu* broj 7 iz 4. prosinca 1923. u *Kazališnim vijestima* velikim slovima otisnuto: „OZDRAVLJENJE ZORE VUKSAN-BARLOVIĆ. Naša odlična umjetnica gdja Vuksan-Barlović poslije dužje bolesti nastupila je opet u utorak 27. pr. mj. u drami *Bog osvete*”.

književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek, 1999., 213. u Prilogu I. i Prilog II., 213–218.

39 Oba se plakata nalaze u Arhivu HNK u Osijeku.

Vjerojatno će bolest biti jedan od razloga Zorina odlaska iz HNK Osijek u splitsko Narodno pozorište za Dalmaciju gdje će se zadržati jednu kazališnu sezonu, sezonu 1925./26., a nastupit će u pet predstava te režirati osam djela.⁴⁰ Zatim se vraća u Osijek u kojem će djelovati do kraja života. Njezin je povratak zabilježen i u *Hrvatskom listu* 18. kolovoza 1926. „Poslije jednogodišnjeg odsustva vratila se u Osijek gđa Zora Vuksan-Barlović te će nastaviti svoje djelovanje kao režiser i kao glumica.” Do kraja svojega kazališnog djelovanja odglumila je Zora još 36 uloga te režirala 22 djela. Iz članka *Hrvatskoga lista* doznajemo o Zorinoj velikoj obljetnici, odnosno obilježavanju dvadeset pet godina rada i djelovanja. Jubilej je bio upriličen 16. ožujka 1935. godine: „Program proslave: I. 1. Vatroslav Lisinski: *Jugoslavenka*, uvertira br. 4 (G mol) komponirano 1848. god. U Pragu, posuđena susretljivošću Hrvatskog pjev. Društva *Kolo* u Zagrebu. Izvodi osječka filharmonija pod ravnanjem g. Lava Mirskog. 2. Marko Marulić: *Judita* (fragmenat eposa po Z. V. B.) izvode gg.: Judita – Zora Vuksan-Barlović, Marulić – Milivoj Ganza, Vaga – Vasa Veselinović, Chorus I (...) 3. Dr. Franjo Marković: *Kohan i Vlasta* (fragmenat eposa po Z. V. B.) izvode gg. Kohan – Milan Orlović, Kruvoj – Josip Martinčević, Slavoj – Milorad Aćimović, Vlasta – Zora Vuksan-Barlović, Chorus I (...) II. Pauza III. *Zahtjevi morala*, aktovka od E. Hartlebena, preveo dr. N. Andrić. Izvode gg Margita Revera – Zora Vuksan-Barlović, Friedrich – Milan Orlović, Berta – Jelka Vujić. – U ovoj je aktovci 1905. g. gđa. Zora Vuksan-Barlović prvi put nastupila na osječkoj pozornici (hrvatski) kao članica Katoličkog gospojinskog dobrotvornog društva u Osijeku, prilikom 50-godišnjice.”

Očito je da je sama priprema kao i realizacija jubileja vrlo ambiciozno osmišljena. Analizirajući program koji je iznimno bogat, može se uočiti kako se Zora pojavljuje u čak tri uloge (Judita, Vlasta, Margita Rivera) što je na nju, očito krhka zdravlja, ostavilo velike posljedice. Nedugo nakon jubileja Zora će podleći posljedicama iscrpljenosti. Umrla je 5. svibnja 1935. u Osijeku. Pokopana je u obiteljsku grobnicu Mirka Hrvata, u kojoj su pokopani i njezin djed Franjo i baka Marija Barlović u Đakovu. *Hrvatski list* u članku od 8. svibnja 1935. piše da je „Nagla smrt pokojnice, koja se potresno kosnula svih prijatelja kazališne umjetnosti, ima svoju klicu zapravo u proslavi 25.

40 Antonija BOGNER-ŠABAN u „Zora Vuksan-Barlović, prva hrvatska redateljica i glumica u svom vremenu i prostoru”, *Krležini dani u Osijeku 1997.*, Prva knjiga, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek, 1999., str. 213. u Prilogu I. i Prilogu II., 213–218.

godišnjice, što ju je pokojnica održala prije mjesec i po dana. Iako je imala gripu, ona je bolesna nastupila na scenu i izdržala težak fizički napor od dva sata. Poslije proslave njezino se stanje samo pogoršalo. Dobila je upalu pluća. Ovoj upali pridružila se i upala drugih organa, kojoj bolesti njezino tijelo nije moglo odoljeti.⁴¹

U Matici umrlih Župe Osijek III za razdoblje od 1930. do 1938. godine, u 1935. godini, strana 204., redni broj 129 stoji sljedeće: Dana 5. svibnja 1935. godine, umrla je Zora Milovanović, rođena Barlović, žena Mihajla Milovanovića, člana nar. kazališta. Rodno mjesto joj je bilo Đakovo, mjesto prebivališta i kućni broj: Osijek I, Reisnerova ulica 55. Umrla je u bolnici u Osijeku. Bila je rimokatolkinja. U trenutku smrti imala je 48 godina⁴². Kao uzrok smrti navedena je *angina septica*, infekcija grla (streptokokna angina). Primila je bolesničko pomazanje prije smrti. Pokopana je u Đakovu, na rimokatoličkom groblju, 7. svibnja. Sprovodni obred vodio je dr. Franjo Didović, dekan i župnik. U rubrici opaska stoji: „Prevežena u Djakovo 7/V. 1935. (...)”⁴³ U nekome se trenutku Zora ponovno udala za kolegu kazalištarca, osječkog glumca i redatelja Mihajla Milovanovića. No do kraja svojega života bila je poznata kao Vuksan-Barlović. Na grobu su zapisani samo inicijali prezimena muževa (Vuksan i Milovanović) „Zora V. M. Barlović”.

Život Zore Vuksan-Barlović svjedoči o cjeloživotnoj požrtvornosti i predanju umjetnosti, kazališnim daskama, ustrajnom usavršavanju, želji za afirmacijom kao kazališna glumica i redateljica. Kao ženi, bilo joj se zasigurno teško etablirati u kazališnom svijetu, što je i sama u svojoj „Autobiografiji” spomenula. Iako možda u povijesti Đakova i kazališta rijetko spomenuta, ostavila je dubok trag u povijesti Đakovštine, kao i njezini predci, jer danas s ponosom možemo reći da je prva hrvatska profesionalna redateljica – Đakovčanka.

41 *Sine nomine*, „Gradske vijesti”, *Hrvatski list*, 8. 5. 1935., broj 122, 13.

42 Zora Vuksan-Barlović rođena je 11. veljače 1886., umrla je 5. svibnja 1935., dakle u trenutku smrti imala je punih 49 godina, umrla je u 50. godini života.

43 U Zbirka matičnih i drugih...; u Nadbiskupijski arhiv u Đakovu.

Slika 10. Grob Zore Vuksan-Barlović u Đakovu, grobnica obitelji Hrvat i Barlović.

Literatura i izvori

- BOGNER-ŠABAN, Antonija. „Zora Vuksan-Barlović, redateljske i glumačke inovacije”, *Povrat u nepovrat*, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001.
- BOGNER-ŠABAN, Antonija. „Zora Vuksan-Barlović, prva hrvatska redateljica i glumica u svom vremenu i prostoru”, *Krležini dani u Osijeku 1997.*, Prva knjiga, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek, 1999.

VUKSAN-BARLOVIĆ, Zora. „Autobiografija”, *Jeka od Osijeka*, Kalendar. V. Osijek, 1923. str. 47–48.

MARKOVIĆ, Mirko. „Đakovo i Đakovština”, *Zbornik Đakovštine* br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III., Zagreb, 1976.

OGRAJŠEK GORENJAK, Ida. „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu”, *Povijest u nastavi*, Vol. IV No. 8 (2), 2006.

Arhiv Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu.

Arhiv Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku.

Arhiv Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu.

Državni arhiv u Osijeku.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.

Hrvatski glazbeni zavod.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

SUMMARY

Marina Božić

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF ZORA VUKSAN-BARLOVIĆ

The article presents the biography of the first Croatian director Zora Vuksan-Barlović with an emphasis on her origin (parents), family circumstances, place of residence and schooling in Đakovo. It singles out and emphasizes youthful affinities that come to the fore during schooling in Đakovo and Zagreb. Marriage at a youthful age, husband's illness and the birth of a child will affect her further artistic development. After 1910, she began training outside her homeland, followed by very intensive acting, and directing work. The long-standing desire to work in Zagreb's Croatian National Theatre is emphasized, to eventually return to Osijek. Life and work in Osijek will affirm Zora Vuksan-Barlović as a prolific actress and director. Fragile health will often stand in the way of her professional development so that exhaustion and alleged pneumonia will take her life at the age of fifty.